

بررسی عوامل و محرک‌های تغییر الگوی معیشت روستاهای مناطق مرزی (مورد مطالعه: دهستان مینان، شهرستان سرباز)

دریافت مقاله: ۹۶/۹/۲۳ پذیرش نهایی: ۹۷/۱/۲۳

صفحات: ۱۵۰-۱۲۷

جواد بذرافشان: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.^۱

bazrafshan@gep.usb.ac.ir

مهرشاد طولابی‌نژاد: دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.

Mehrshad_t65@yahoo.com

نجمه حملی: دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.

Fatemeh.7392@gmail.com

چکیده

در این پژوهش به بررسی عوامل و محرک‌های تغییر الگوی معیشت روستاهای مرزی پرداخته شد. تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن، توصیفی-تحلیلی است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه و مصاحبه بوده است. جامعه آماری خانوارهای روستایی دهستان مینان در شهرستان مرزی سرباز می‌باشد ($N=4544$). با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای ۳۵۴ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های t تک‌نمونه‌ای، کای دو و مدل لجستیک استفاده شد. نتایج نشان داد که از بین ۳۵۴ پاسخگو، ۷۲/۸۸ درصد معتقد بودند که الگوی معیشت آن‌ها تغییر پیدا کرده و ۲۷/۱۲ درصد معتقد بودند که الگوی معیشتی آن‌ها تغییری نداشته است. از بین ۴۵ متغیر مورد نظر پژوهش، ۱۵ متغیر به طور قابل توجهی ارتباط معنی‌داری با تغییر معیشت داشته است. عوامل اقتصادی (۰/۴۰۰)، شخصی (۰/۳۶۰) و انزوای جغرافیایی (۰/۳۱۲) ارتباط بیشتری با تغییر معیشت داشته‌اند. همچنین در واکنش به این تغییر معیشت، از ۳۴۵ پاسخگو، ۳۹/۸ درصد قاچاق سوخت و کالا، ۲۵/۴ تجارت و معامله و ۲۲/۹ درصد انجام کارهای خدماتی را برای امرار معاش انتخاب نموده‌اند. لذا می‌توان گفت ایجاد زمینه‌های مناسب برای امرار معاش خارج از مزرعه مانند صنایع روستایی و صنایع دستی می‌تواند ضمن تنوع امرار معاش، از تغییر معیشت و استفاده از راه‌های نامشروع و خطرناک برای این امر جلوگیری کند.

کلید واژگان: معیشت پایدار، تغییر معیشت، مناطق مرزی، مدل لجستیک، شهرستان سرباز.

۱- نویسنده مسئول: زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ۹۱۵۱۴۹۷۸۴۶

مقدمه

طراحی و اجرای سیاست‌های جامع توسعه‌روستایی اساس توانمندسازی و بهبود پایداری معیشت خانوارهای روستایی می‌باشد (Walelign et al, 2016: 769). عواملی مانند فرآیندهای شهرنشینی و صنعتی شدن منجر به ایجاد تغییرات وسیعی در معیشت این مناطق شد (Liu and Liu, 2016: 145). به همراه این تغییرات، تغییر اقلیم، تجدید ساختار کشاورزی و بیکاری معیشت آنها را تحت تاثیر قرار داده است (طولابی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۷). به دنبال این تغییرات در کشورهای مختلف ارزیابی عوامل موثر در این زمینه، توجه بسیاری از محققین را به خود جلب نمود. به این امید که بتوان مسیر تازه‌ای برای توسعه آنها بوجود آورد (Loison, 2015: 1125). برای رسیدن به این هدف همواره رویکردهایی طی دوره‌های مختلف ارائه شد. در دهه‌ی ۱۹۸۰ رویکرد معیشت پایدار پیشنهاد گردید (قدیری‌معصوم و همکاران، ۱۳۹۴: ۲). این رویکرد یک چارچوب وسیعی برای ارزیابی ابعاد مختلف پایداری پیشنهاد نمود (Smith et al, 2013: 234). یکی از ابعاد مهم این رویکرد، موضوع تغییر معیشت می‌باشد. با وجود تحقیقات فراوان صورت گرفته، هنوز هم عوامل موثر بر تغییر الگوی معیشت خانوارهای روستایی ناشناخته باقی مانده است.

از این حیث، روستاهایی که برای امرار معاش خود به کشاورزی تکیه داشته، دارای اقتصاد تک محصولی‌اند و در انزوای جغرافیایی به سر می‌برند، تغییرات معیشتی شدیدتری در آنها اتفاق می‌افتد (Gentle and Maraseni, 2012: 25). در شرایطی که معیشت روستاییان در معرض خطر قرار گیرد، خانوارهای روستایی فقیرتر با محدودیت نیازهای اساسی زندگی، برای تامین معاش خود با مشکلات بیشتری روبرو می‌باشند (Makita, 2016: 46). با این حال خانوارهای روستایی می‌تواند مجموعه‌ای از فعالیت‌های معیشتی نظیر تولید محصولات کشاورزی، کارگری، دامداری، و بنایی را به منظور ایجاد یا تکمیل نیازهای مربوط به درآمد و امرارمعاش با یکدیگر ترکیب کند (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۴۴). در برخی موارد خانوارهای روستایی برای تامین معاش و مقابله با فقر و ایجاد تنوع درآمد مجبوراند خود را درگیر فعالیت‌های غیرکشاورزی خطرناک مانند قاچاق کالا نموده و از این طریق معیشت خود را تامین کنند (Worku Kassie 2017:2). از دلایل مهم تغییر معیشت به ویژه در روستاهای دورافتاده (Vente et al, 2016: 6)، محدودیت منابع محیطی، بهره‌وری پایین (Garibaldi et al, 2017: 69)، و عدم حاصلخیزی زمین‌های کشاورزی (Kifle et al, 2016: 26)، رویدادهای تغییر اقلیمی، مانند سیل، خشکسالی، گرم شدن هوا و آثار احتمالی آن، است (Lu et al, 2017: 104). در مناطق مرزی نیز به دلیل محدودیت‌های مختلف با کمبود گزینه‌های معیشتی مواجه هستند که باعث شده خانوارهای روستایی برای تامین معاش، فعالیت معیشتی روزمره خود را رها و به دنبال جایگزینی برای آن باشند. در مناطق روستایی شهرستان سرباز در استان سیستان و بلوچستان، تغییر اقلیم، انزوای جغرافیایی، بیکاری، فقدان نوآوری و فن‌آوری‌های کشاورزی، پایین بودن درآمد، کوچک بودن و عدم حاصلخیزی زمین‌های کشاورزی، فقدان انگیزه برای زندگی، زمینه‌ساز مشکلات زیادی برای خانوارهای این منطقه شده و باعث بروز معضلات و نابسامانی‌هایی چون مهاجرت، قاچاق کالا، ناامنی و مهم‌تر از همه تغییر معیشت آنها شده است. به دنبال این مشکلات، بسیاری از خانوارها نوع معیشت خود را تغییر داده و برای امرار معاش دست به فعالیت‌های دیگر که متفاوت از معیشت روزمره آنهاست زده‌اند. عوامل و متغیرهای زیادی وجود دارد که باعث تغییرات معیشت روستاییان این منطقه شده که ضروری است مورد بررسی قرار گیرند. لذا بررسی عوامل و محرکه‌های

تغییر معیشت روستاهای مرزی و ارائه راهکارهای مناسب در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین در این مطالعه به بررسی عوامل و محرک‌های موثر بر تغییر معیشت روستاهای مرزی در دهستان منیان در شهرستان سرپاز پرداخته شد. برای این تحقیق سؤالات زیر مطرح شد؛ آیا طی سالیان گذشته تغییری در نوع و الگوی معیشت خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه رخ داده است؟ مهم‌ترین عوامل و محرک‌های تغییر معیشت خانوارهای روستایی در این منطقه کدام‌اند؟ خانوارهای روستایی در واکنش به این تغییر معیشت، کدام شیوه‌های امرار معاش را انتخاب کرده‌اند؟ مرور مطالعات حاکی از آن است که در داخل کشور مطالعه‌ای در زمینه بررسی محرک‌های تغییر معیشت روستاهای مناطق مرزی صورت نگرفته، ولی برخی محققان خارج از کشور در زمینه تغییر معیشت مطالعاتی داشته‌اند. مانند: آدیمیسو^۱ و همکاران (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای با استفاده از رگرسیون چند متغیره به بررسی تغییر معیشت و ارتباط آن با مدیریت پایدار زمین در اتیوپی پرداخته و به این نتیجه رسیدند که تغییرات اقلیمی مهم‌ترین عامل تغییر معیشت خانوارهای روستایی می‌باشد. هوبر^۲ و همکاران (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با استفاده از مدل لجستیک به بررسی تنوع معیشت در جوامع روستایی در جنوب غربی چین پرداختند. نتایج آنان نشان داد که ترکیب فعالیت‌های معیشتی، اشتغال خارج از مزرعه، و بهره‌برداری از منابع طبیعی عوامل مهم در انعطاف‌پذیری معیشت می‌باشد. لويسون^۳ (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای با استفاده از روش مروری به بررسی تنوع معیشت روستایی در کشورهای جنوب صحرای آفریقا پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که مخاطرات طبیعی، کشاورزی کم‌بازده، خشکسالی و سیل عوامل موثر در معیشت خانوارهای روستایی می‌باشد. لیو و لیو^۴ (۲۰۱۶) در مطالعه‌ای با استفاده از مدل لجستیک به بررسی خصوصیات و عوامل موثر در انتقال معیشت روستایی در منطقه ساحلی شرق چین پرداخته و به این نتیجه رسیدند که سرمایه، تحصیلات، قیمت محصولات، اشتغال خارج از مزرعه متغیرهای اثرگذار در این زمینه می‌باشند. ویلین^۵ و همکاران (۲۰۱۷) در مطالعه‌ای با استفاده از پانل گذشته‌نگر به بررسی ترکیب درآمد خانوارها و دارایی‌ها برای شناسایی استراتژی معیشتی خانوارهای روستایی در نپال پرداخته و به این نتیجه رسیدند که فعالیت‌های ترکیبی مهم‌ترین استراتژی معیشتی خانوارهای روستایی می‌باشد. باس^۶ و همکاران (۲۰۱۷) با استفاده از روش مشارکتی به بررسی عوامل موثر بر معیشت روستایی در اتیوپی پرداختند. نتایج آنان نشان داد که تنوع و پویایی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی مهم‌ترین عوامل موثر بر معیشت می‌باشند. پنگ^۷ و همکاران (۲۰۱۷) در مطالعه‌ای با استفاده از مدل پروبیت به بررسی استراتژی‌های امرار معاش، و عوامل موثر آن در روستاهای چین پرداخته و به این نتیجه رسیدند که موقعیت جغرافیایی، سرمایه طبیعی، ساختار خانواده، کیفیت و نیروی کار، مهم‌ترین عوامل موثر بر انتخاب استراتژی امرار معاش کشاورزان می‌باشد.

مبانی نظری

- 1- Adimassu
- 2- Huber
- 3- Loison
- 4- Liu and Liu
- 5- Walelign
- 6- Busse
- 7- Peng

مفهوم معیشت توسط نویسندگان مختلفی تعریف شده است. مهم‌ترین تعریف؛ معیشت را "وسیله کسب زندگی" می‌داند (Liu and Liu, 2016: 148). در چند دهه گذشته، رویکردهای زیادی توسط محققان و موسسات مختلف (مانند برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۱، سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل^۲ و سازمان توسعه بین‌المللی^۳) برای تحلیل پایداری معیشت انجام گردید. در همه این مطالعات بر اساس رویکرد معیشت پایدار بررسی معیشت خانوارها پرداخته‌اند. با توجه به اینکه تغییر معیشت نیز جزئی از رویکرد معیشت پایدار می‌باشند، رویکرد مورد استفاده در این مطالعه نیز رویکرد معیشت پایدار می‌باشد. که به عنوان یکی از رویکردهای توسعه پایدار روستایی در اواخر دهه ۱۹۸۰ با هدف پیشرفت و فقرزدایی اجتماعات روستایی به وجود آمد (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۲). معیشت پایدار شامل توانایی‌ها و فعالیت‌های مورد نیاز برای استفاده از زندگی بهتر می‌باشد (Mbaiwaa and tronzab, 2010: 637). برخی محققان معیشت پایدار را به عنوان یک سطح از ثروت، سرمایه و جریان غذا و پول نقد که برای رفاه فیزیکی و اجتماعی و جلوگیری از فقیر شدن لازم است، تعریف کرده‌اند (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵۰). برخی دیگر آن را به عنوان مالکیت یا دسترسی به منابع و فعالیت‌های درآمدزا می‌دانند (Shen, 2009: 8). چارچوب این رویکرد "راهبرد بقاء-روستایی" نامیده می‌شود (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۳) و شامل ادغام چهار مجموعه از داده‌ها بر بسترهای تنوع معیشت، دارایی معیشتی، ساختارها و استراتژی‌های معیشتی، آسیب‌پذیری و تغییر معیشت می‌باشد.

اولین مورد تنوع معاش است. تنوع معیشت به استراتژی‌های افزایش درآمد و تعداد فعالیت‌های افراد صرف‌نظر از بخش فعالیت و یا مکان آن اشاره دارد (Martin and Lorenzen, 2016: 233) و معمولاً شامل فرآیندهای درحال وقوع در سطوح مختلف اقتصاد است (Losch et al, 2013: 169). همچنین دوره‌ای که خانواده‌ها سبد امرار معاش خود را به تدریج متنوع می‌کنند (Niehof, 2004: 322). در زمینه معیشت یا امرار معاش خانوارها دو دیدگاه وجود دارد؛ مدل اقتصاد خانوارها، و رویکرد معیشتی آن. در دیدگاه اقتصاد خانوار، خانواده‌های روستایی به عنوان واحدهای تولیدی در نظر گرفته شدند که به دنبال به حداکثر رساندن ابزار و ورودی‌های اقتصادی در طول زمان برای تولید بیشتر می‌باشند (Loison, 2015: 1132). در این دیدگاه تنوع معاش به عنوان یک تابع از بازده نیروی کار فعالیت‌های کشاورزی در مقایسه با فعالیت‌های خارج از مزرعه تعریف شده است (Scoones, 2009: 173). خانوارهای روستایی با توجه به دارایی‌های پایه، از طریق مقایسه بازده زمان صرف شده کار در مزرعه و زمان فعالیت‌های خارج از مزرعه نوع معیشت خود را انتخاب می‌کنند (Yaro, 2006: 148). فرض در این رویکرد بر این است که افزایش درآمد خارج از مزرعه مشوقی برای خانوار روستایی برای تنوع بخشیدن به فعالیت‌های خود است (Loison, 2015: 1129). مدل اقتصاد خانوار به منظور بررسی تولید خانوارها و تصمیمات تخصیص نیروی کار خارج از مزرعه، تعامل غیرکشاورزی (Davis et al, 2009: 121)، مشارکت (Bezu and Barrett, 2012: 1225)، و محرک‌های تنوع معاش در سطح خانوارها مورد استفاده قرار گرفته است (Winters et al, 2010: 630). رویکرد امرار معاش، مردم محور است و بیشتر مطالعه معیشت روستاها در زمینه‌های مختلف، حتی زمانی که خانواده تحت فشار هستند را نشان می‌دهد (Yaro, 2006: 149).

1- United Nations Development Programme (UNDP)

2- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

3- Department for International Development (DFID)

در این رویکرد به طور گسترده در مطالعات تجربی استراتژی‌های معیشت و انطباق، معیشت، خطر و فقر و تنوع تامین معاش استفاده می‌گردد (Smith et al, 2001: 423). که توسط بسیاری از سازمان‌های توسعه‌ای و غیردولتی (NGO) به عنوان برنامه‌ای برای نظارت بر امرار معاش به تصویب رسید (Ansoms and McKay, 2010: 586). معمولا این رویکرد در زمینه شیوه‌های پایدار امرار معاش، برای نحوه ارتباط محیط خارجی و روابط اجتماعی، نهادها، سازمان‌ها، سیاست‌ها، روندها، قابلیت و توانایی تبدیل دارایی‌های به نتایج معیشت زندگی بکار می‌رود (Vedeld et al, 2012: 20- 31).

دومین مورد معیشت پایدار، دارایی‌های معیشتی می‌باشد که شامل پنج‌دسته که در نهایت به معیشت پایدار منجر می‌شود که عبارتند از؛ (فیزیکی، طبیعی، انسانی، مالی و سرمایه اجتماعی) (Wang et al, 2016: 186). سرمایه انسانی شامل شاخص‌های (آموزش، مهارت و بهداشت)، سرمایه فیزیکی (تجهیزات کشاورزی و نظایر آن)، سرمایه اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی و مشارکت)، سرمایه‌های مالی (پس‌انداز، اعتبارات و غیره) و سرمایه‌های طبیعی (منابع طبیعی) می‌باشند (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۳). هر یک از این دارایی‌ها از نظر فعالیت‌های مورد نیاز برای یک زندگی بهتر دارای اهمیت است.

سومین مورد مربوط به استراتژی‌های معیشتی است. استراتژی‌های معیشتی شامل چهار استراتژی معیشت مجزا می‌باشد، از جمله؛ تولید محصولات کشاورزی، اشتغال غیرماهر یا خارج از مزرعه و درآمد غیرکشاورزی از معاملات، تجارت و اشتغال ماهر و چهارم استراتژی ترکیبی (Sherren et al, 2016: 268). ترکیب فعالیت‌های مختلف بستگی به توانایی خانوار و دسترسی داشتن به فرصت‌های مختلف معیشتی دارد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۴۴). اجزای تنوع معیشت روستایی نیز معمولا توسط بخش (کشاورزی و یا غیرکشاورزی)، توسط تابع (اشتغال با دستمزد یا خود اشتغالی) و یا محل سکونت (در مزرعه و یا خارج از مزرعه) طبقه‌بندی شده است (Bowen and De Master, 2011: 74).

نهایتا تغییر معیشت (مورد چهارم): از این نظر شیوه‌های امرار معاش تغییر پیدا می‌کنند. مفهوم تغییر معیشت اساسا تغییر در استراتژی‌های معیشت در یک منطقه در یک زمان معین است که از طریق تغییرات اجتماعی و اقتصادی و نوآوری هدایت می‌شود (Bhandari, 2013: 127) و مربوط به انتقال فاز توسعه اقتصادی است (Mushongah and Scoones, 2012: 1243). در این راستا عوامل زیادی وجود دارد که باعث تغییر معیشت خانوارها می‌گردد. از نظر تشومه و همکاران (۲۰۱۴)، در مناطق روستایی که معیشت آنها وابسته به کشاورزی است و کشاورزی به صورت خرده مالک می‌باشد، تغییرات معیشتی بیشتر جلوه می‌کند. از نظر هورنی و همکاران (۲۰۱۶)، تخریب زمین، فرسایش خاک و تغییرات اقلیمی مانعی بزرگ برای بهبود معیشت است. وورک‌کاسی و همکاران (۲۰۱۷) معتقدند که متغیرهای اشتغال داخل و یا خارج از مزرعه، ظرفیت مالی، تغییرات اقلیمی و روابط اجتماعی مهم‌ترین عوامل تغییر معیشت خانوارهای روستایی می‌باشد. از نظر لیو و لیو (۲۰۱۶)، پس‌انداز و درآمد خانوار، سن، اجاره زمین، کار خارج از مزرعه و کارگری در شهر، سطح سواد سرپرست خانوار، وسعت زمین، قیمت محصولات کشاورزی عوامل مهم تغییر معیشت می‌باشند. از نظر آدی‌میسو و همکاران (۲۰۱۳)، مهم‌ترین عاملی که باعث تغییر معیشت خانوارهای روستایی می‌شود تغییرات اقلیمی می‌باشد. به‌طور کلی در زمینه تغییر معیشت روستایی، عوامل مختلفی وجود دارد که به براساس آن افراد و خانواده‌ها ممکن است فعالیت‌های خود را تغییر دهند (Hilson, 2016: 550). با این حال همه نظریات و

مطالعات مختلف در زمینه عوامل موثر بر تغییر معیشت را می‌توان به سه دسته تقسیم‌بندی نمود. این عوامل عبارتند از: ۱- عوامل فشار، ۲- عوامل نگهدار و یا پشتیبان و ۳- عوامل تنوع برای بقا تحت هدایت (هدایت شده).

عوامل فشار عوامل منفی هستند که خانوار روستایی بر اثر آن مجبور به دنبال کردن فعالیت‌های معیشتی می‌شود (Haggblade et al, 2007: 257). عوامل دافعه برای تسلط بر مخاطرات معیشتی و محیط‌های کشاورزی-کم‌بازده، در معرض خشکسالی، سیل و تخریب محیط‌زیست اشاره دارد (Loison, 2015: 1230). زمانی که فعالیت‌های کشاورزی فصلی هستند و محیط پر از عدم قطعیت است، خانواده‌های روستایی که تمایل به کاهش میزان خطر دارند به تنوع معاش در فعالیت‌های با خطر پایین به منظور ایجاد درآمد کم روی می‌آورند (Dercon, 2002: 141- 166). رایج‌ترین عوامل فشار مربوط به اشکال مختلف از مخاطرات، مانند فصلی بودن و مخاطرات آب و هوایی (Ellis, 2000: 290)، محدود بودن زمین و تکه‌تکه شدن آن، مشکلات دسترسی به بازار با توجه به زیرساخت‌های ضعیف و هزینه‌های بالای معاملات، انزوای جغرافیایی (Barrett et al, 2001: 317)، عوامل اجتماعی مانند موقعیت اجتماعی، شبکه‌ها، انجمن‌ها، فرهنگ و عوامل نهادی است که نقش مهمی را در ایجاد فرصت‌های و یا محدودیت برای بهبود معیشت خانوارهای روستایی بازی می‌کند (Andersson Djurfeldt et al, 2013: 32- 47).

عوامل نگهدار و یا پشتیبان مثبت هستند و ممکن است باعث شوند که خانوار روستایی به دنبال فعالیت‌های معیشتی اضافی برای بهبود استانداردهای زندگی خود تلاش بیشتری انجام دهد (Loison, 2015: 1231). این عوامل انگیزه زیادی برای افرادی که به دنبال گسترش دامنه فعالیت‌های درآمدی و افزایش بازده فعالیت‌های غیرکشاورزی‌اند را فراهم می‌کند. این عوامل تمایل به تسلط در محیط‌های کشاورزی پویاتر و کم‌خطر دارند (Ellis, 2000: 291). عوامل نگهدار شامل تجاری‌شدن کشاورزی و ظهور بهبود فرصت‌های غیرکشاورزی و نیروی کار، بهبود زیرساخت‌ها، و نزدیکی به مناطق شهری (Losch et al, 2013: 69)، کشش تنوع عوامل عرضه، مانند بهبود فناوری، گسترش آموزش، و افزایش خدمات ارائه شده توسط ایجاد درآمدهای سرانه است (Loison, 2015: 1231).

عوامل تنوع برای بقا تحت هدایت (هدایت‌شده) که عمدتاً توسط عوامل فشار هدایت می‌شود، زمانی اتفاق می‌افتد که خانوارهای روستایی برای تضمین بقای خانواده، خود را درگیر فعالیت‌های کم‌بازده، به منظور کاهش آسیب‌پذیری و یا برای جلوگیری از سقوط عمیق‌تر در فقر می‌کنند (Lay et al, 2008: 2715). آنها به دلیل اینکه تحت فشار قرار گرفته، برای مدیریت خطرهای و یا مقابله با شوک‌هایی، مانند کاهش یا رکود بخش کشاورزی، نواقص بازار، فشارهای جمعیتی، به دنبال متنوع کردن منابع درآمدی خود می‌باشند (Loison, 2015: 1231). خانوارهای روستایی به دلیل فعالیت‌های غیرکشاورزی کم‌بازده تحت فشار قرار دارند، زیرا آنها دارایی‌های مانند زمین، سرمایه و منابع اعتباری کم‌تری تحت هدایت دارند، و زندگی آنها بخاطر عوامل فصلی در معرض خطر می‌باشد (Reardon and Taylor, 1996: 906). قشر آسیب‌پذیر، معمولاً تمایل به فعالیت‌های غیرکشاورزی که کار فشرده و درآمد کم است دارند و به این دلیل در ضعف درآمدی به دام افتاده‌اند. در حالی که تمایل خانواده غنی‌تر به فعالیت‌های غیرکشاورزی با تخصص بالا در مزرعه با بازده زیاد محدود شده است (Losch et al, 2013: 196). همچنین تنوع‌سازی برای بقا تحت هدایت، زمانی که خانواده‌های روستایی به

منظور افزایش درآمد خانوار با به حداکثر رساندن بازده دارایی‌های خود در فعالیتهای غیرکشاورزی با بازده بالا فعالیت کنند نیز اتفاق می‌افتد (Lay et al, 2008: 2716). در روستاهای مناطق مرزی کشور به ویژه روستاهای استان سیستان و بلوچستان و شهرستان سرباز نیز با توجه به محدودیتهای منطقه و به خاطر زندگی بهتر و راحت‌تر معیشت خود را تغییر داده و برای امرار معاش خود دست به فعالیتهای دیگر که متفاوت از معیشت روزمره آنان است زده‌اند. این تغییر معیشت برای بهبود بخشیدن به استانداردهای زندگی انجام می‌شود که توسط توسعه عوامل اقتصادی، اجتماعی و ساختاری- نهادی و بهبود دسترسی تسهیل می‌شود.

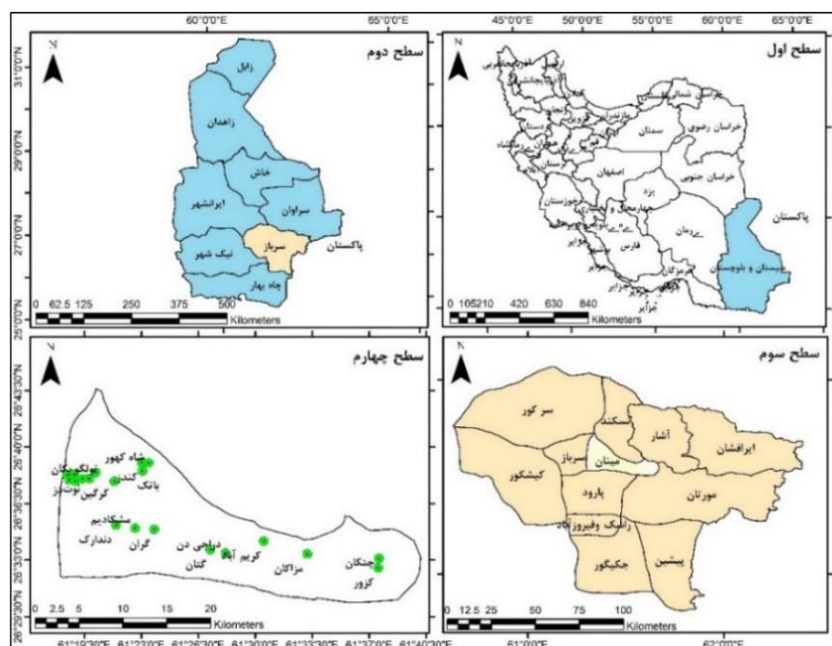
روش تحقیق

روستاهای مورد مطالعه در شهرستان سرباز در جنوب‌شرقی استان سیستان و بلوچستان قرار دارد. این شهرستان دارای ۱۲۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور پاکستان می‌باشد شکل (۱). دهستان مینان به عنوان منطقه مورد مطالعه، یکی از دهستان‌های شهرستان، در سال ۱۳۹۵ دارای ۱۸۷۳۳ نفر (۴۵۴۴ خانوار) بوده که در ۴۱ روستای دارای سکنه، سکونت داشته‌اند. جدول (۱).

جدول (۱). ویژگی‌های جمعیتی و تعداد پرسش‌نامه روستاهای نمونه در دهستان مینان

روستا	خانوار	پرسش‌نامه	روستا	خانوار	پرسش‌نامه
کزور	۱۴۵	۱۵	نوت	۲۷۸	۲۸
کریم آباد	۳۲	۶	گونگان	۲۰۱	۲۰
دراجین دن	۹۳	۹	میتگان	۲۹۸	۳۰
گتان	۱۱۳	۱۲	کرگین	۱۶۴	۱۶
جشتکان بالا	۶۶	۸	مینان	۲۱۶	۲۲
گران	۱۵۳	۱۵	دز	۴۲۲	۳۸
مشکادیم	۶۱	۸	بگان	۱۶۵	۱۷
باتک	۵۳۳	۴۸	دندارک	۱۷۷	۱۸
شاکهور	۱۹۴	۱۸	تولگو	۸	۳
کندز	۱۹۴	۱۸	مزاکان	۱۸	۵
جمع کل: تعداد روستا (۲۰) - تعداد پرسش‌نامه (۲۵۴)					

منبع: مرکز آمار، ۱۳۹۵؛ یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

شکل (۱). نقشه منطقه مورد مطالعه و روستاهای نمونه

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. مطالعات نظریه‌ی با استفاده از روش اسنادی، داده‌های میدانی نیز از طریق پرسش‌نامه با طیف لیکرت و سولات دو و چند گزینه‌ای و مصاحبه با خانوارهای روستایی جمع‌آوری گردید. جامعه آماری، خانوارهای روستایی دهستان مینان در شهرستان سرباز می‌باشد ($N=18733$). ۳۵۴ خانوار با استفاده از فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شد. از بین ۴۱ روستای منطقه مورد مطالعه ۵۰ درصد این روستاها برای بررسی و به عنوان نمونه در نظر گرفته شد. برای تعیین نمونه هریک از روستاها با استفاده از فرمول تعیین حجم نمونه و به صورت رابطه دست آورده شد.

$$\text{تعداد پرسشنامه} \times \frac{\text{تعداد خانوار هر روستا}}{\text{کل خانوارها}} = \text{تعداد نمونه}$$

رابطه (۱)

برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری (توصیفی و استنباطی) استفاده شد. روش‌های آماری در نرم‌افزار Eviews نسخه ۹ و Spss نسخه ۲۲ انجام شد. سطوح و مقیاس داده‌ها ترتیبی و فاصله‌ای و برخی نیز دارای مقیاس اسمی، توزیع متغیرها هم نرمال بوده است. برای تحلیل آمار استنباطی از آزمون t تک‌نمونه‌ای، کای دو مدل لجستیک باینری (روش LM- نیوتن- مارکارد- رافسون) استفاده شد. برای این منظور ۸ عامل، و ۴۵ متغیر که مطابق با متغیرهای تغییر معیشت در روستاهای مناطق مرزی است مورد بررسی قرار گرفت جدول (۲). روایی پرسش‌نامه با استفاده از روایی محتوا سنجیده و مورد تایید قرار گرفت، که توسط افرادی متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌شود. به منظور سنجش پایایی مدل نیز با استفاده از آزمون‌های مربوط به پایایی مدل مزبور تایید شد.

جدول (۲). عوامل و متغیرهای موثر در تغییر امرار معاش (معیشت)

عامل	متغیر	توضیح متغیر
شخصی	تحصیلات	سطح سواد سرپرست خانوار
	سن	سن سرپرست خانوار
	جنس	جنسیت سرپرست خانوار (زن یا مرد بودن)
	میزان آموزش	سطح آموزش سرپرست خانوار
	دانش بومی	میزان تجربه و دانش سرپرست خانوار
	نیروی کار خانواده	تعداد نیروی کار خانواده
طبیعی	وسعت اراضی کشاورزی	میزان زمین‌های کشاورزی خانوار
	خشکسالی	تغییر اقلیم
	تبخیر	تبخیر زیاد
	منابع آب	میزان منابع آبی منطقه
	کیفیت زمین	کیفیت حاصلخیزی اراضی کشاورزی
	جنس و نوع خاک	سنگ لایخی بودن و شوری خاک
فرهنگی	شیب زمین	شیب زمین‌های کشاورزی
	سرانه زمین	میزان زمین کشاورزی خانوار
	زیرساخت	وضعیت زیرساخت‌های محلی
	پراکندگی زمین	پراکندگی قطعات زمین‌های کشاورزی
	درآمد	میزان درآمد خانوارها
	اشتغال	اشتغال داخل و خارج از مزرعه
اقتصادی	قیمت محصولات	قیمت محصولات خانوار
	اجاره زمین	اجاره زمین کشاورزی و استفاده از اجاره آن
	هزینه زندگی	افزایش قیمت‌ها و هزینه زندگی
	مالکیت	مالکیت انواع وسیله نقلیه، زمین کشاورزی و دام
	پس‌انداز	میزان سرمایه و پس‌انداز خانوار
	مشارکت اجتماعی	میزان مشارکت با بستگان و آشنایان
اجتماعی	اندازه خانواده	تعداد جمعیت خانوار
	بستگان	داشتن فامیل و دوستان در شهر
	ارتباط با شهر	میزان ارتباط با شهر
	سبک زندگی	گرایش روستاییان به سبک زندگی شهری
	روابط اجتماعی	قوی یا ضعیف بودن ارتباطات خانوار
	سرمایه‌گذاری	میزان جذب سرمایه‌گذاری در منطقه
ساختاری-نهادی	کمک‌های دولت	کمک‌های فنی دولت به روستاهای مرزی
	رسانه‌ها	نقش رسانه‌های ارتباط جمعی
	مالیات	سیستم مالیاتی
	تعاونی کشاورزی	فعالیت‌های سازمان یافته توسط تعاونی‌های کشاورزی و روستایی
	سازمان‌های غیردولتی	نقش تشکلهای مردم نهاد (NGOها)
	سیاست	سیاست‌های دولت
سیاسی-امنیتی	اشتغال کاذب و غیرقانونی	میزان به اشتغال کاذب و غیرقانونی
	قاچاق کالا و سوخت	دسترسی راحت برای خروج از مرز و وجود شرایط قاچاق
	رفت و آمدهای غیرقانونی	راحتی در رفت و آمدهای غیرقانونی
	امنیت منطقه	بحث‌های امنیتی

دوری از مرکز	دوری از مرکز استان و انزوای جغرافیایی	تغییر الگوی لجستیک
دسترسی به بازار فروش	میزان دسترسی به بازار فروش محصولات	
ناپایداری روستاهای منطقه	میزان پایداری محل سکونت	
توسعه منطقه	میزان توسعه مناطق مرزی	
پراکندگی روستاها	میزان پراکندگی روستاهای منطقه	

منبع: Losch et al, 2013؛ Loison, 2015؛ Liu and Liu, 2016؛ Hurni, 2016؛ et al, 2016؛ Kassie, 2017.

مدل لجستیک (logistic)

الگوی لجستیک یک روش آماری در علوم اجتماعی برای تجزیه و تحلیل رگرسیون خطی است، که نیازمند یک متغیر وابسته دو وجهی است و اولین بار توسط هانمن^۱ (۱۹۸۴) ارائه شد. این مدل را می‌توان به عنوان مدل خطی تعمیم‌یافته‌ای از تابع لجستیک که از تابع پیوند استفاده می‌کند و خطایش توزیع چندجمله‌ای است، به حساب آورد. در این مدل متغیر وابسته دارای دو موقعیت است و مجموع احتمال هر یک آنها در نهایت یک خواهد شد (Kifle et al, 2016: 26). به عنوان مثال تغییر یا عدم تغییر معیشت. در این مدل انتخاب محرکه‌های تغییر معیشت هر فرد بطور غیرمستقیم تابعی است از عوامل شخصی، طبیعی، فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی، عوامل ساختاری- نهادی، امنیتی و انزوای جغرافیایی $U = f(Y, S)$. این «الگوی تفاضلی مطلوبیت»، که در واقع توزیع احتمالی متغیر تصادفی پاسخ‌های افراد به پیشنهادها مطرح شده است را می‌توان بصورت در رابطه (۲) بیان نمود:

$$U(1, Y - B; S) + \varepsilon_1 \geq U(0, Y; S) + \varepsilon_0 \quad \text{رابطه (۲)}$$

که در آن U معرف تابع مطلوبیت غیرمستقیم فرد، Y ویژگی‌های فرد، B عواملی است که در تصمیم فرد برای تغییر الگوی معیشت اثرگذار می‌باشد، S مجموعه متغیرهای محرک و موثر بر تصمیم‌گیری خانوارهای روستایی به عنوان مجموعه متغیرهای مستقل می‌باشند. در این تابع مطلوبیت، صفر برای زمانی است که خانوارهای روستایی تمایلی برای تغییر الگوی معیشت ندارد و یک، برعکس. ε_0 و ε_1 اجزای خطا و اخلال این الگو هستند که فرض می‌شود از توزیع نرمال با میانگین صفر برخوردارند. بنابراین در رابطه (۳)

$$\Delta U = U(1, Y - B; S) - U(0, Y; S) + (\varepsilon_1 - \varepsilon_0) \quad \text{رابطه (۳)}$$

با توجه به دو بعدی بودن متغیر وابسته (تغییر یا عدم تغییر معیشت) این الگو با مقادیر صفر و یک، توزیع احتمال مقدار یک یعنی احتمال پذیرش و تمایل افراد برای تغییر معیشت، می‌توان به کمک توزیع احتمالی لجستیک از طریق رابطه (۴) بیان نمود.

$$P_i(Y = 1) = F_i(\Delta U) = \frac{1}{1 + \exp(-\Delta U)} = \frac{1}{1 + \exp\{-(\alpha + \beta \cdot B + \gamma \cdot Y + \theta \cdot S)\}} \quad \text{رابطه (۴)}$$

$F_{\eta}(\Delta U)$ تابع توزیع تجمعی لوجستیک و β, γ و θ ضرایب الگو هستند که با استفاده از روش حداکثر عوامل موثر برآورد می‌شوند و انتظار می‌رود که $\gamma, \theta \geq 0$ و $\beta \leq 0$ باشد. در نهایت پس از برآورد پارامترهای الگو و ارزیابی نقش و تأثیر هر کدام از متغیرهای مستقل در تصمیم خانوارهای روستایی برای تغییر معیشت، مقدار انتظار یا امید ریاضی عوامل و محرک‌های موثر بر تصمیم آنها در این زمینه را با انتگرال‌گیری از تابع توزیع تجمعی لوجستیک ($F_{\eta}(\Delta U)$) در دامنه صفر تا پیشنهاد ماکزیمم (M) می‌توان برآورد نمود. طبق رابطه (۵)

$$E(WTP) = \int_0^M F_{\eta}(\Delta U) dB = \int_0^M \frac{1}{1 + \exp[-(\alpha^* + \beta \cdot B)]} dB, \quad \alpha^* = (\alpha + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_n x_n) \quad \text{رابطه (۵)}$$

α^* عرض از مبدأ تعدیل شده است که از افزودن عوامل شخصی، طبیعی، فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی، ساختاری- نهادی، امنیتی و انزوای جغرافیایی به α یا عرض از مبدأ الگوی رگرسیونی برآورد شده لوجستیک بدست می‌آید. منظور از عوامل تأثیرگذار، ترکیب خطی یا مجموع حاصلضرب میانگین متغیرهای معنی‌دار شده مدل لاجیت در ضرایب آنها می‌باشد (Worku Kassie, 2017: 5).

نتایج

توزیع ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان نشان داد که بیشترین فراوانی گروه سنی، بین ۴۱ تا ۵۰ سال، از نظر جنسیت، ۹۷/۷ درصد مرد، از نظر تحصیلات بیشترین فراوانی مربوط به مدرک راهنمایی بوده که اکثر این تعداد در سنین بالایی بوده‌اند. ۷۵ درصد پاسخگویان در فعالیت‌های غیرکشاورزی اشتغال داشته که ۹۶/۳ درصد آنها متأهل بوده‌اند. جدول (۳).

جدول (۳). توزیع فراوانی جمعیت مورد مطالعه یا جمعیت هدف

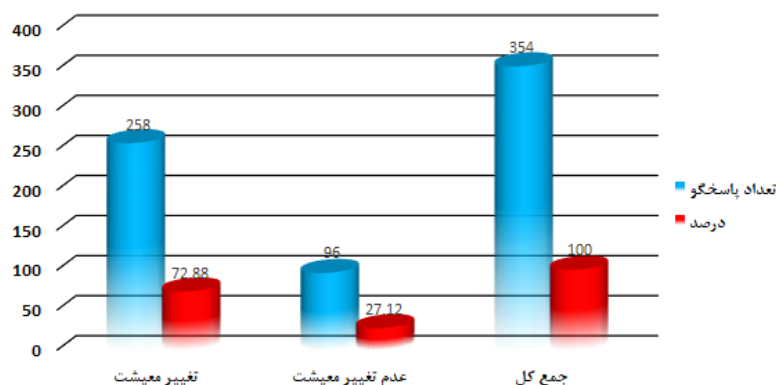
مشخصات پاسخ دهنده	بیشترین پاسخگو	تعداد پاسخگو	درصد
سن	۴۱ تا ۵۰ سال	۱۵۶	۴۴/۰۶
تحصیلات	راهنمایی	۱۲۰	۳۳/۸
جنسیت	مرد	۳۴۶	۹۷/۷
تأهل	متاهل	۳۴۱	۹۶/۳
شغل اصلی	آزاد	۲۶۸	۷۵/۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی تغییر معیشت خانوارهای روستایی

یافته‌های تحقیق در راستای سؤال اول تحقیق و تغییر الگوی معیشت خانوارهای روستایی طی چند سال گذشته نشان داد که از بین ۳۵۴ پاسخگو، ۲۵۸ نفر، معادل ۷۲/۸۸ درصد معتقد بودند الگوی معیشت آنها تغییر پیدا کرده و ۹۵ نفر معادل ۲۷/۱۲ درصد معتقد بودند که معیشت آنها تغییری نداشته است. طی مصاحبه‌ای نیز که با سرپرست خانوارها انجام شد، خانواده‌هایی که از نظر مالی در وضعیت مطلوبی برخوردار بوده‌اند کمتر دچار تغییر معیشت شده و برای افزایش معاش علاوه بر امرار معاش قبلی از استراتژی‌های ترکیبی نیز استفاده نموده‌اند. برعکس خانوارهایی که منبع درآمدی ثابتی نداشته، ظرفیت محدودی داشته‌اند و با محدودیت دارایی روبرو بوده، برای جایگزین کردن منابع درآمدی و تأمین معاش خود به فعالیت‌های غیر از فعالیت روزمره که گاهی اوقات خطرناک است روی آورده‌اند. این خانوارها بیشتر از سایرین الگوی معیشتی

خود را تغییر داده‌اند. لذا سؤال اول تحقیق جواب داده شد و می‌توان گفت که الگوی معیشت خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه دچار تغییر شده است. شکل (۲).

شکل (۲). وضعیت پاسخگویان در مورد تغییر الگوی معیشت

بررسی متغیرهای عامل شخصی

برای بررسی متغیرهای عامل شخصی از نظر خانوارها از آزمون χ^2 دو استفاده شد (به دلیل وجود متغیرهای با مقیاس اسمی). یافته‌ها نشان داد که به جز متغیر آموزش ($\chi^2 = 6/384$) و ($p = 0/604$) سایر متغیرهای این عامل از دیدگاه پاسخگویان مورد تایید است. سطح معنی‌داری به دست آمده برای متغیرهای سن، جنس، میزان تحصیلات، تعداد نیروی کار خانوار و دانش فنی و بومی سرپرست خانوار کمتر از سطح تحت پوشش ($0/05$) می‌باشد؛ که نشان دهنده معنی‌داری این متغیرها می‌باشد. لذا می‌توان گفت که متغیرهای عوامل شخصی در تصمیم خانوارها برای تغییر الگوی معیشت اثر مثبتی داشته‌اند. جدول (۴).

جدول (۴). متغیرهای عامل شخصی از نظر خانوارهای روستایی

متغیر	Chi-Square	نسبت احتمال	سطح معنی‌داری
سن	۲۰/۰۴۳	۱۷/۵۳۳	۰/۰۱۰
جنس	۱۵/۹۸۲	۶/۷۴۸	۰/۰۰۰
تحصیلات	۲۸/۱۵۹	۲۴/۰۲۳	۰/۰۰۰
تعداد نیروی کار	۱۶/۱۳۰	۷/۵۴۲	۰/۰۰۰
میزان آموزش	۶/۳۸۴	۵/۷۱۶	۰/۶۰۴
دانش فنی و بومی سرپرست	۱۸/۸۶۱	۸/۹۶۱	۰/۰۱۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل طبیعی

برای بررسی متغیرهای عامل طبیعی از آزمون t تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. تحلیل میانگین عددی براساس آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که به جز وسعت اراضی ($2/72$) و تبخیر ($1/95$) میانگین سایر متغیرهای عامل طبیعی در سطح مطلوبی قرار دارند. همانطوری که یافته‌ها نشان می‌دهد، با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای اکثر متغیرها (به جز وسعت اراضی و تبخیر) بیش از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی شده است. این تفاوت برای همه ابعاد در سطح آلفای $0/05$ معنادار و میزان تفاوت

آنها از مطلوبیت عددی بصورت مثبت و معنی‌دار برآورد شده است. متغیر خشکسالی با میانگین ۳/۱۵ نسبت به سایر متغیرها در سطح بالاتری قرار دارد. جدول (۵).

جدول (۵). متغیرهای عامل طبیعی از نظر خانوارهای روستایی

مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
وسعت اراضی	۲/۷۲	۲/۲۱۸	۰/۰۰۲	-۰/۲۸۵	-۰/۵۴	۰/۰۳
خشکسالی	۳/۱۵	۱۱/۱۶۹	۰/۰۲۴	۰/۱۵۴	-۰/۱۱	۰/۴۲
تبخیر	۱/۹۵	۱/۰۲۸	۰/۰۰۰	-۱/۰۴۹	-۱/۲۴	-۰/۸۶
منابع آب	۳/۰۸	۹/۵۹۴	۰/۰۰۰	۰/۰۸۱	-۰/۱۹	۰/۳۵
کیفیت زمین	۳/۰۲	۷/۱۲۰	۰/۰۰۲	۰/۰۱۶	-۰/۲۵	۰/۲۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل فیزیکی

بررسی متغیرهای عوامل فیزیکی از طریق آزمون خی‌دو (به دلیل وجود متغیرهای با مقیاس اسمی؛ مانند متغیر شیب که در سه سطح شیب کم، زیاد و شیب ملایم و میزان پراکندگی زمین در دو سطح کم، زیاد) نشان داد که به جز متغیر جنس و نوع خاک به دلیل سطح معناداری ($p=0/091$)، کمتر از تحت پوشش ($0/05$)، سایر متغیرها در سطح پایینی قرار دارند و ارتباطی با تصمیم خانوارها در این زمینه نداشته‌اند. سطح معنی‌داری متغیرهای شیب زمین، سرانه زمین، زیرساخت‌ها و پراکندگی زمین بیشتر از سطح تحت پوشش ($0/05$) قرار دارد. از این حیث می‌توان گفت که عوامل فیزیک نقش چندانی در تصمیم خانوارهای روستایی در زمینه تغییر معیشت نداشته است. جدول (۶).

جدول (۶). متغیرهای شخصی از نظر خانوارهای روستایی

متغیر	Chi-Square	نسبت احتمال	سطح معنی‌داری
جنس و نوع خاک	۹/۶۴۵	۶/۰۶۲	۰/۰۹۱
شیب زمین	۳/۲۱۷	۳/۸۲۷	۰/۸۷۲
سرانه زمین	۷/۵۰۷	۶/۲۶۲	۰/۴۸۳
زیر ساخت‌ها	۸/۱۶۸	۶/۴۴۰	۰/۴۱۷
پراکندگی زمین	۵/۱۱۲	۵/۱۱۱	۰/۷۴۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل اقتصادی

تفاوت میانگین و تحلیل میانگین عددی متغیرهای عامل اقتصادی با توجه به نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای نشان داد که به جز متغیرهای قیمت محصولات با میانگین ($2/41$) و متغیر اجاره زمین ($2/39$)، میانگین عددی سایر متغیرها بیش از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی شده است. همانطوری که یافته‌ها نشان می‌دهد، با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است این تفاوت برای همه ابعاد در سطح آلفای $0/01$ معنادار می‌باشد. متغیر درآمد خانوار با میانگین $4/48$ نسبت به سایر متغیرها در سطح بالاتری قرار داشته است. جدول (۷).

جدول (۷). متغیرهای عامل اقتصادی از نظر خانوارهای روستایی

مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
درآمد	۴/۴۸	۱۹/۴۶۷	۰/۰۰۰	۱/۴۸۰	۱/۳۳	۱/۶۳
اشتغال	۴/۱۱	۱۳/۸۹۶	۰/۰۰۰	۱/۱۱۴	۰/۹۶	۱/۲۷
قیمت محصولات	۲/۴۱	۰/۶۲۵	۰/۰۰۴	۰/۵۷۷	۰/۰۷	۰/۱۷
اجاره زمین	۲/۳۹	۰/۲۸۴	۰/۰۰۰	۰/۶۱۰	۰/۰۱	۰/۱۴
هزینه زندگی	۴/۰۹	۱۱/۸۸۸	۰/۰۰۰	۱/۰۸۹	۰/۹۱	۱/۲۷
مالکیت	۳/۰۳	۳/۴۶۴	۰/۰۰۲	۰/۴۳۱	۰/۰۸	۰/۱۸
پس انداز	۳/۵۴	۹/۹۶۶	۰/۰۰۴	۰/۲۲۰	۰/۰۵	۰/۴۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل اجتماعی

تحلیل میانگین عددی متغیرهای اجتماعی در زمینه تغییر معیشت خانوارهای روستایی با توجه به نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که به جز دو متغیر اندازه خانوار با میانگین (۳/۸۹) و سبک زندگی (۳/۱۸) برای سایر متغیرها بیش از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی شده است. همانطوری که یافته‌ها نشان می‌دهد، با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است این تفاوت برای همه ابعاد در سطح آلفای ۰/۰۵ معنادار می‌باشد. متغیر اندازه خانوار با میانگین (۳/۸۹) نسبت به سایر متغیرها در سطح بالاتری قرار داشته است. جدول (۸).

جدول (۸). متغیرهای عامل اجتماعی از نظر خانوارهای روستایی

مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
مشارکت اجتماعی	۲/۸۴	۰/۶۰۱	۰/۱۱۲	۰/۱۶۴	۰/۰۳	۰/۰۴
اندازه خانوار	۳/۸۹	۸/۷۹۳	۰/۰۰۰	۰/۸۸۶	۰/۶۹	۱/۰۹
بستگان	۲/۳۴	۰/۳۰۸	۰/۰۰۰	۰/۶۵۶	۰/۰۳	۰/۰۴
ارتباط با شهر	۲/۹۷	۰/۶۱۵	۰/۰۳۷	۰/۰۵۷	۰/۰۳	۰/۲۴
سبک زندگی	۳/۱۸	۳/۸۷۰	۰/۰۰۰	۰/۴۸۴	۰/۲۴	۰/۷۳
روابط اجتماعی	۲/۳۷	۰/۲۷۴	۰/۰۰۰	۰/۵۱۰	۰/۰۱	۰/۰۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل ساختاری- نهادی

تحلیل میانگین عددی متغیرهای عامل ساختاری- نهادی براساس آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد که به جز متغیرهای عدم سرمایه گذاری با میانگین عددی (۴/۱۶) و عدم کمک‌های دولت (۳/۵۶)، میانگین سایر متغیرها در سطح مطلوبی قرار ندارند. همانطوری که یافته‌ها نشان می‌دهد، با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای اکثر متغیرها (به جز دو متغیر فوق) کمتر از مطلوبیت

عددی ۳ ارزیابی شده است. این تفاوت برای همه ابعاد در سطح آلفای ۰/۰۵ معنادار و میزان تفاوت آنها از مطلوبیت عددی بصورت مثبت و معنی‌دار برآورد شده است. جدول (۹).

جدول (۹). بررسی متغیرهای ساختاری - نهادی

مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
سرمایه‌گذاری	۴/۱۶	۹/۵۹۸	۰/۰۰۰	۱/۱۵۶	۰/۹۲	۱/۳۹
کمک‌های دولت	۳/۵۶	۴/۲۶۵	۰/۰۰۰	۰/۵۵۷	۰/۳۰	۰/۸۲
نقش رسانه‌ها	۲/۹۳	۰/۷۱۲	۰/۰۰۲	۰/۰۷۴	۰/۱۴	۰/۳۰
مالیات	۲/۴۵	۰/۶۵۰	۰/۰۰۰	۰/۴۱۸	۰/۰۴	۰/۱۹
تعاونی کشاورزی	۲/۶۵	۰/۷۰۱	۰/۰۰۱	۰/۵۱۳	۰/۰۳	۰/۱۶
سازمان‌های غیردولتی	۲/۴۳	۰/۵۳۳	۰/۰۳۲	۰/۴۴۳	۰/۰۶	۰/۱۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل سیاسی - امنیتی

تفاوت میانگین و تحلیل میانگین عددی متغیرهای عامل امنیت با توجه به نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که به ترتیب متغیرهای قاچاق کالا با میانگین عددی (۳/۹۳)، رفت و آمدهای غیرقانونی (۳/۶۵) و اشتغال کاذب و غیرقانونی (۳/۴۲) نسبت به متغیرهای دیگر در سطح بالاتری قرار گرفته و میانگین عددی آنها نیز بالاتر از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی شده است. با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ براساس طیف لیکرت در نوسان است؛ این تفاوت برای همه ابعاد (به جز متغیر سیاست‌های دولت) در سطح آلفای ۰/۰۵ معنادار می‌باشد. متغیر قاچاق کالا با میانگین ۳/۹۳ نسبت به سایر متغیرها در سطح بالاتری قرار داشته است. جدول (۱۰).

جدول (۱۰). متغیرهای عامل سیاسی - امنیتی از نظر خانوارهای روستایی

مطلوبیت عددی مورد آزمون=۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
سیاست‌های دولت	۲/۹۳	۰/۸۳۳	۰/۴۰۶	۰/۰۶۵	-۰/۰۲	۰/۰۹
اشتغال کاذب و غیرقانونی	۳/۴۲	۳/۱۹۶	۰/۰۰۱	۰/۱۵۴	۰/۰۱۱	۰/۴۲
قاچاق کالا و سوخت	۳/۹۳	۷/۵۹۴	۰/۰۰۰	۰/۱۵۲	۰/۱۹	۰/۵۴
رفت و آمد غیرقانونی	۳/۶۵	۰۶/۸۲۴	۰/۰۰۱	۰/۰۷۳	۰/۱۰	۰/۳۸
امنیت منطقه	۲/۹۲	۰/۷۱۸	۰/۰۳۱	۰/۰۳۶	۰/۲۱	۰/۱۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

بررسی متغیرهای عامل انزوای جغرافیایی

مقایسه متغیرهای عامل انزوای جغرافیایی از طریق آزمون t تک نمونه‌ای و تحلیل میانگین عددی براساس این آزمون نشان داد که همه متغیرهای این عامل در سطح مطلوبی ارزیابی شده‌اند. با احتساب دامنه طیفی که بین ۱ تا ۵ و براساس طیف لیکرت در نوسان است، این میزان برای همه متغیرها بیش از مطلوبیت عددی ۳ ارزیابی

شده است. این تفاوت برای همه ابعاد در سطح آلفای ۰/۰۱ معنادار و میزان تفاوت آنها از مطلوبیت عددی بصورت مثبت و معنی‌دار برآورد شده است. متغیر توسعه نیافتگی با میانگین عددی ۴/۶۹ نسبت به سایر متغیرها در سطح بالاتری قرار دارد. جدول (۱۱).

جدول (۱۱). متغیرهای عامل انزوای جغرافیایی از نظر خانوارهای روستایی

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳						
متغیر	میانگین	آماره T	معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
دوری از مرکز	۴/۵۵	۱۸/۴۳۹	۰/۰۰۰	۱/۵۴۹	۱/۳۸	۱/۷۲
دسترسی به بازار	۳/۷۴	۶/۴۴۲	۰/۰۰۰	۰/۷۳۸	۰/۵۱	۰/۹۶
ناپایداری روستاها	۴/۲۱	۱۰/۹۷۲	۰/۰۰۰	۱/۲۱۳	۰/۹۹	۱/۴۳
توسعه نیافتگی	۴/۶۹	۲۱/۱۴۲	۰/۰۰۰	۱/۶۸۹	۱/۵۳	۱/۸۵
پراکندگی روستاها	۳/۱۴	۴/۹۴۲	۰/۰۰۰	۰/۵۵۸	۰/۴۳	۰/۷۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

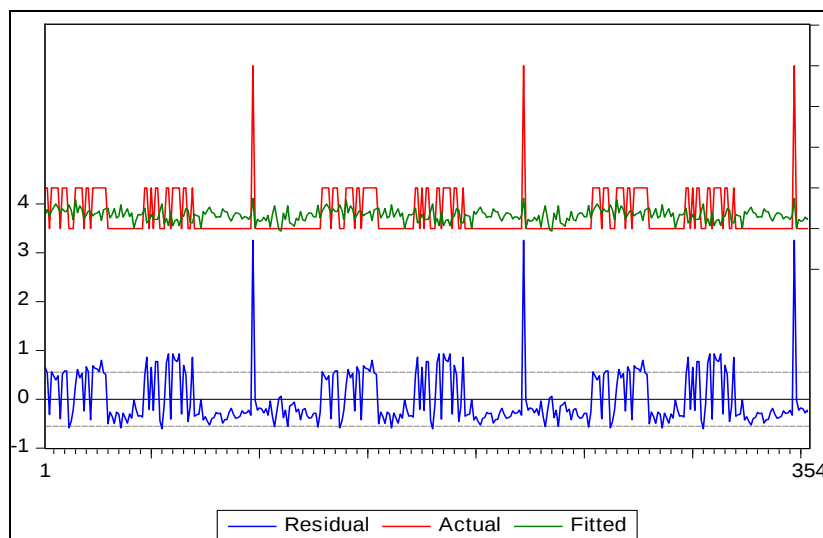
بررسی محرک‌های تغییر الگوی معیشت خانوارهای روستایی از طریق مدل لجستیک در راستای سؤال دوم مبتنی بر بررسی محرک‌های تغییر معیشت خانوارهای روستایی در دهستان مینان، از مدل لجستیک باینری استفاده شد. در این مدل متغیر وابسته (دو وجهی) تغییر یا عدم تغییر معیشت خانوارها است. نخستین خروجی در تحلیل مدل، آماره X^2 برای سنجش اعتبار مدل است که از نتیجه اجرای آزمون HL (Hosmer - Lemeshow) به دست می‌آید. سطح معنی‌داری و آماره X^2 بیانگر معنی‌داری و نیکویی برازش آن با داده‌های آماری می‌باشد. جدول (۱۲).

جدول (۱۲). آزمون HL برای سنجش اعتبار و معنی‌داری مدل

آماره X^2	سطح معنی‌داری (p)
۲۳/۱۵۹	۰/۰۰۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

در شکل (۳) نیز اثرات واقعی (رنگ قرمز)، برازش شده (رنگ سبز) و اثر باقیمانده (رنگ آبی)، عوامل و محرک‌های موثر بر تغییر معیشت آورده شده که نشان دهنده رابطه خطی معنی‌داری بین این عوامل و تغییر معیشت است.

شکل (۳). برازش ارتباط خطی بین عوامل و متغیرهای موثر بر تغییر معیشت

پس از اطمینان از اعتبار و برازش مدل، به ارزیابی متغیرهای مستقل در برآورد متغیر وابسته (تغییر معیشت) پرداخته شد. نتایج نشان داد که از بین ۴۵ متغیر تحقیق، ۱۵ متغیر (متغیرهایی با علامت **) وجود ارتباط معنی‌داری با تصمیم خانوارهای روستایی در زمینه تغییر معیشت دارند. سطح معنی‌داری $0/001$ نشان می‌دهد که متغیرهای سن، جنس، تحصیلات، خشکسالی، درآمد، اشتغال، هزینه‌زندگی، پس‌انداز، اندازه‌خانوار، سبک-زندگی، عدم سرمایه‌گذاری، قاچاق کالا و سوخت، رفت و آمدهای غیرقانونی به کشورهای همجوار، ناپایداری روستاهای منطقه و توسعه نیافتگی دارای اثرات مثبت و معناداری بر تغییر معیشت خانوارهای روستایی داشته‌اند. هرچند برخی متغیرها (متغیرهای با علامت *) نیز کم و بیش بر تغییرات معیشتی اثرگذار بوده‌اند؛ ولی این ۱۶ متغیر بر تغییرات معیشتی در روستاهای دهستان مینان در شهرستان سرباز تأثیر زیادی داشته باشند. متغیرهایی که علامتی ندارند و سطح معنی‌داری آنها کمتر از سطوح تحت پوشش ($0/001$ و $0/005$) می‌باشند؛ در این زمینه بی تأثیر بوده. اثرات متغیرهای توضیحی در ارتباط با تغییر معیشت خانوارهای روستایی در مناطق مرزی در جدول (۱۳) آورده شده است.

جدول (۱۳). برآورد مدل لجستیک از عوامل و متغیرهای موثر بر تغییر معیشت

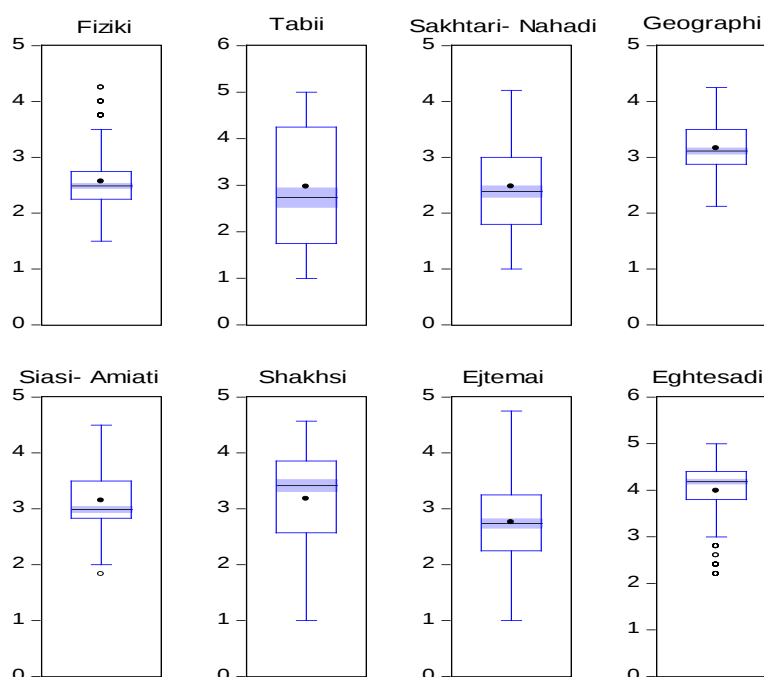
متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره Z	معنی‌داری	عامل
** سن	۰/۳۲۸	۰/۰۳۴	۹/۶۱۰	۰/۰۰۰	** شخصی (۰/۳۶۰)
** جنس	۰/۳۰۱	۰/۰۰۴	۹/۱۲۳	۰/۰۰۰	
** تحصیلات	۰/۲۸۶	۰/۰۳۷	۷/۶۸۶	۰/۰۰۰	
* نیروی کار	۰/۱۵۸	۰/۰۲۷	۵/۰۲۳	۰/۰۲۱	
میران آموزش	۰/۰۵۱	۰/۰۳۳	۱/۵۴۲	۰/۱۲۳	
دانش فنی و بومی سرپرست	۰/۰۴۸	۰/۰۲۶	۱/۸۱۸	۰/۰۶۹	
* وسعت اراضی	۰/۱۶۷	۰/۰۴۰	۴/۱۰۵	۰/۰۱۲	۱/۰۵
** خشکسالی	۰/۳۸۲	۰/۰۳۵	۱۰/۱۱۱	۰/۰۰۰	

	تبخیر	۰/۰۷۵	۰/۰۴۲	۱/۷۷۱	۰/۰۷۶
	* منابع آب	۰/۱۰۵	۰/۰۴۱	۳/۴۴۷	۰/۰۱۴
	کیفیت زمین	۰/۰۸۳	۰/۰۳۸	۱/۸۹۲	۰/۰۷۶
فیزیکی (۰/۳۸)	*جنس و نوع خاک	۰/۱۲۰	۰/۰۴۸	۶/۵۷۰	۰/۰۲۳
	شیب زمین	۰/۰۴۸	۰/۰۵۲	۰/۹۳۰	۰/۳۵۲
	سرانه زمین	۰/۰۶۵	۰/۰۵۵	۱/۱۷۸	۰/۲۳۸
	* زیر ساخت‌ها	۰/۱۸۷	۰/۰۴۸	۵/۵۷۳	۰/۰۳۴
	پراکندگی زمین	۰/۰۴۳	۰/۰۵۶	۰/۸۱۸	۰/۱۶۹
	**درآمد	۰/۳۹۳	۰/۰۳۴	۱۳/۱۱۱	۰/۰۰۰
	**اشتغال	۰/۲۶۹	۰/۰۳۳	۷/۹۸۷	۰/۰۰۰
اقتصادی (۰/۴۰)	*قیمت محصولات	۰/۱۱۹	۰/۰۴۹	۲/۴۰۶	۰/۰۱۶
	اجاره زمین	۰/۰۷۶	۰/۰۴۲	۱/۸۷۲	۰/۰۶۶
	**هزینه زندگی	۰/۲۰۶	۰/۰۵۱	۵/۰۳۹	۰/۰۰۰
	*مالکیت	۰/۱۷۶	۰/۰۳۴	۵/۰۴۳	۰/۰۲۳
	**پس‌انداز	۰/۲۸۷	۰/۰۳۹	۷/۷۸۹	۰/۰۰۰
	مشارکت اجتماعی	۰/۰۲۱	۰/۰۵۴	۰/۳۹۰	۰/۶۹۶
	**اندازه خانواده	۰/۲۶۲	۰/۰۴۷	۵/۶۸۹	۰/۰۰۰
اجتماعی (۰/۱۸)	بستگان	۰/۰۴۹	۰/۰۵۳	۰/۸۸۷	۰/۴۲۳
	ارتباط با شهر	۰/۰۴۷	۰/۰۵۷	۰/۸۲۶	۰/۴۰۸
	**سبک زندگی	۰/۲۵۱	۰/۰۴۹	۵/۰۵۷	۰/۰۰۰
	روابط اجتماعی	۰/۰۳۴	۰/۰۴۴	۰/۷۶۳	۰/۴۴۵
	**سرمایه‌گذاری	۰/۲۱۵	۰/۰۵۵	۵/۸۸۲	۰/۰۰۰
	*کمک‌های دولت	۰/۱۸۶	۰/۰۴۰	۴/۴۹۲	۰/۰۲۱
	نقش رسانه‌ها	۰/۰۵۸	۰/۰۵۴	۱/۰۶۷	۰/۲۸۵
ساختاری-نهادی (۰/۰۹۵)	مالیات	۰/۰۳۵	۰/۰۴۶	۰/۷۵۹	۰/۴۴۷
	تعاونی کشاورزی	۰/۰۵۳	۰/۰۴۲	۰/۶۵۸	۰/۲۱۸
	سازمان‌های غیردولتی	۰/۰۳۲	۰/۰۴۵	۰/۶۸۲	۰/۴۰۱
	سیاست‌های دولت	۰/۰۸۹	۰/۰۴۷	۱/۸۹۱	۰/۰۵۸
	*اشتغال کاذب و غیرقانونی	۰/۱۲۲	۰/۰۴۴	۲/۳۲۶	۰/۰۲۳
	**قاچاق کالا و سوخت	۰/۳۰۱	۰/۰۳۹	۹/۲۹۳	۰/۰۰۰
	**رفت و آمدهای غیرقانونی	۰/۲۲۲	۰/۰۳۴	۷/۵۰۶	۰/۰۰۰
سیاسی-امنیتی (۰/۲۰۴)	امنیت منطقه	۰/۰۵۰	۰/۰۴۲	۰/۳۶۸	۰/۴۱۲
	*دوری از مرکز	۰/۲۰۱	۰/۰۴۵	۵/۶۸۲	۰/۰۰۱
	* دسترسی به بازار	۰/۱۷۳	۰/۰۴۴	۴/۰۴۳	۰/۰۲۳
	**ناپایداری روستاهای منطقه	۰/۱۶۱	۰/۰۵۸	۵/۵۷۰	۰/۰۰۳
	**توسعه نیافتگی	۰/۲۳۳	۰/۰۴۹	۶/۷۰۳	۰/۰۰۰
	پراکندگی روستاها	۰/۰۶۶	۰/۰۴۵	۱/۱۰۸	۰/۳۳۸
	خلاصه مشاهده				
انزوای جغرافیایی (۰/۳۱۲)	مقیاس: C: (۴۵)	۰/۳۲۱	۰/۰۴۲	۱۰/۰۲۶	۰/۰۰۰

۳۵۴	تعداد مشاهده	احتمال ورود
۱/۳۲۷	میانگین احتمال ورود	
۰/۵۶۲	انحراف رگرسیون	
* معنی‌داری در سطح ۵ درصد: ** معنی‌داری در سطح ۱ درصد		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

یافته‌های مدل در زمینه عوامل و محرک‌های کلی موثر بر تغییر معیشت خانوارها نشان می‌دهد که از بین ۸ عامل در نظر گرفته شده، سه عامل (با علامت **) ارتباط معنی‌داری با تصمیم خانوارها در زمینه تغییر معیشت دارند. سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ نشان می‌دهد عوامل اقتصادی (۰/۴۰۰)، شخصی (۰/۳۶۰) و انزوای-جغرافیایی (۰/۳۱۲) بیشترین اثر را بر تغییر معیشت (متغیر وابسته) خانوارهای روستایی در دهستان مینان داشته. شکل (۴) نیز شدت و ضعف اثرات هریک از ۸ عامل مورد نظر را نشان می‌دهد. از بین این ۸ عامل، عامل اقتصادی بیشترین اثر و عامل فیزیکی کمترین اثر را بر تغییر الگوی معیشت خانوارهای روستایی در دهستان مینان از توابع شهرستان مرزی سرپاز داشته است. لذا سؤال دوم تحقیق مبتنی بر شناسایی عوامل و محرک‌های تغییر معیشت خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه جواب داده شد شکل (۴).

شکل (۴). مقادیر اثرات عوامل و محرک‌های موثر بر تغییر معیشت خانوارهای روستایی

در راستای سؤال سوم تحقیق پرسشگری به عمل آمد که در واکنش به تغییر معیشت کدام شیوه‌های امرار معاش را انتخاب کرده‌اند؟ از بین ۳۵۴ پاسخ دهنده، ۳۹/۸ درصد معتقد بودند که در واکنش به این تغییر معیشت، قاچاق سوخت و کالا، ۲۵/۴ درصد تجارت و معامله، ۲۲/۹ درصد انجام کارهای خدماتی را برای امرار معاش انتخاب نموده‌اند. بر اساس مصاحبه‌ای که با پاسخگویان انجام شد عدم درآمد مناسب و اشتغال و افزایش بیکاری به ویژه در بین جوانان روستایی، مرزی بودن منطقه و قیمت زیاد سوخت در کشورهای همسایه نسبت به کشور باعث شده که خانوارهایی که منبع درآمدی ثابتی نداشته، محدودیت دارایی دارند، مجبور بوده‌اند برای

جایگزین کردن درآمد و معاش خود به فعالیت‌های غیر از فعالیت روزمره و گاه خطرناک روی آورند. لذا سؤال سوم تحقیق نیز جواب داده شد. جدول (۱۴).

جدول (۱۴). انتخاب نوع معاش در واکنش به تغییرات معیشتی

شیوه امرار معاش	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کارگری/ دستمزد روزانه	۲۲	۶/۲	۶/۲
انجام کارهای خدماتی	۸۱	۲۲/۹	۲۹/۱
معیشت روزمره (کشاورزی)	۱۷	۴/۸	۳۳/۹
تجارت و معامله کالا	۹۰	۲۵/۴	۵۹/۳
دامداری	۳	۰/۸	۶۰/۱
قاچاق سوخت	۱۴۱	۳۹/۸	۱۰۰
جمع	۳۵۴	۱۰۰	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۶

نتیجه‌گیری

از دلایل عقب ماندگی روستاهای مناطق مرزی محدود بودن گزینه‌های معیشتی آنهاست. امرار معاش و درآمد آنها نیز به وسیله روش‌های سنتی فراهم می‌گردد. سیاست‌های جامع توسعه روستایی و اجرا برنامه‌های توسعه روستایی در این مناطق به منظور توانمندسازی خانوارها نیز چندان مساعد نبوده است. لذا ایجاد تنوع در معیشت خانوارهای مناطق مرزی از طریق تنوع بخشی استراتژی معیشتی خارج از مزرعه و غیرکشاورزی نیازمند توجه می‌باشد. این مناطق که با محدودیت‌های معیشتی زیادی روبرو هستند، برای تامین معاش و مقابله با فقر و تنوع درآمد مجبورند خود را درگیر فعالیت‌های غیرکشاورزی خطرناک مانند قاچاق کالا و سوخت کنند و یا معیشت روزمره خود که بهره‌وری چندانی ندارد را تغییر دهند. بنابراین با توجه به اهمیت این موضوع، تحقیق حاضر با هدف شناسایی عوامل و محرک‌های موثر بر تغییر الگوی معیشت روستاهای مناطق مرزی انجام گرفت. در زمینه تغییر معیشت؛ متغیرها و عوامل زیادی دخیل می‌باشند که در تحقیق حاضر با توجه به متغیرهایی که در مناطق مرزی موجود می‌باشد ۴۵ متغیر، در قالب ۸ عامل مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از بین ۳۵۴ پاسخگو، ۷۲/۸۸ درصد معتقد بودند که طی سالیان گذشته به مرور زمان معیشت و شیوه امرار معاش خود را تغییر داده‌اند ۲۷/۱۲ درصد نیز معتقد بودند که به همان شیوه قبلی امرار معاش می‌کنند و معیشت آنها دچار تغییری نشده است. طبق یافته‌ها، از بین ۴۵ متغیر، ۱۵ متغیر وجود ارتباط معنی‌داری با تصمیم خانوارهای روستایی در زمینه تغییر معیشت داشتند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر تصمیم خانوارهای منطقه اثرگذارتر بوده‌اند. متغیرهای سن، جنس، تحصیلات، خشکسالی، درآمد، اشتغال، هزینه زندگی، پس‌انداز، اندازه خانوار، سبک زندگی، سرمایه‌گذاری، قاچاق کالا و سوخت، رفت و آمدهای غیرقانونی به کشورهای همجوار، ناپایداری روستاهای منطقه و توسعه نیافتگی روستاهای منطقه بیشترین تاثیر را بر تغییر معیشت خانوارهای روستایی داشته‌اند.

از میان ۸ عامل مورد نظر عامل اقتصادی، عامل شخصی و عامل انزوای جغرافیایی بیشترین اثر را بر تغییر معیشت خانوارهای روستایی داشته‌اند. لذا برای کاهش تغییر معیشت خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه و مناطق مرزی کشور لازم است به این عوامل توجه کافی شود: الف) مهم‌ترین عامل تغییر معیشت

خانوارهای روستایی در منطقه مورد مطالعه عامل اقتصادی می‌باشد، ایجاد صنایع روستایی و صنایع خانگی به‌ویژه صنایع دستی و ایجاد اشتغال در نواحی روستایی سیستان و بلوچستان ضمن کاهش شغل‌های کاذب مانند قاچاق کالا و سوخت می‌تواند باعث افزایش امنیت اقتصادی خانوارها گردد. این امر به‌نوبه ضمن جلوگیری از تغییر معیشت از راه پرخطر از ناامنی‌های موجود در منطقه مورد مطالعه می‌کاهد؛ ب) اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی به روستاییان نسبت به اهمیت و ارزش فعالیت‌های ترکیبی و فعالیت‌های خارج از مزرعه در کنار کشاورزی و اثرات آنها در تنوع معاش خانوارها از راه حل‌های مناسب در این زمینه می‌باشد؛ ج) به دلیل اینکه کشاورزان منطقه مهارت چندانی در زمینه اشتغال ماهر نداشته، فراهم آوردن فرصت‌های اشتغال در نواحی روستایی و گذاشتن کلاس‌های آموزش در جهت کسب مهارت‌های غیرکشاورزی می‌تواند راهکار مناسبی در جهت تنوع معاش آنها باشد. به خصوص برای کشاورزان خرده مالک؛ د) به منظور بهبود و افزایش سرمایه‌گذاری به منظور توسعه روستاهای مناطق مرزی، باید خدمات حمایتی بیشتری از سوی دولت و سازمان‌های مربوطه در اختیار آنها قرار گیرد؛ ه) حمایت دولت در رابطه با ایجاد زیرساخت‌های روستایی به ویژه ایجاد شبکه‌های ارتباطی و خدمات حمل و نقل می‌تواند، از مسائل و مشکلات مربوط به انزوای جغرافیایی روستاهای مرزی بکاهد؛ ی) برگزاری کلاس‌های آموزشی از سوی جهاد کشاورزی و منابع طبیعی؛ همچنین نهادهایی که می‌تواند به بهبود کیفیت خاک کمک کند، راحت‌تر در اختیار کشاورزان قرار دهند؛ ع) به منظور سرمایه‌گذاری خصوصی در مناطق مرزی در زمینه صنایع روستایی با کاهش مالیات و یارانه‌های تشویقی می‌توان زمینه مساعدی برای صنعتی نمودن این مناطق فراهم کرد؛ غ) در سایه وجود امنیت بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی در مناطق مرزی نیز توسعه پیدا خواهند کرد و این امر افزایش کیفیت زندگی و رفاه اقتصادی و اجتماعی آحاد مردم به‌ویژه مرزنشینان کشور عزیزمان که به‌عنوان پاسداران کشور به حساب می‌آیند، را به دنبال خواهد داشت. نهایتاً توصیه می‌شود مطالعات بیشتری در مورد عوامل موثر بر تغییر معیشت روستاهای مرزی، مانند رهبری محلی، سرمایه‌گذاری دولت، بررسی برآورد ادراکات و نگرش‌های خانوارهای روستایی انجام گیرد. بنابراین ضروری است که در این خصوص دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان فرآیند توسعه مناطق روستایی به اهمیت نقش فعالیت‌ها و استراتژی‌های معیشتی و نقش آنها در ثبات جمعیت در مناطق مرزی توجه کافی داشته باشند.

مقایسه نتایج به دست آمده با تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که در تحقیق حاضر، متغیرهای سن، جنس، تحصیلات، خشکسالی، درآمد، اشتغال، هزینه زندگی، پس‌انداز، اندازه خانوار، سبک زندگی، سرمایه‌گذاری، قاچاق کالا و سوخت، رفت و آمدهای غیرقانونی به کشورهای همجوار، ناپایداری روستاهای منطقه مهم‌ترین محرک‌های تغییر الگوی معیشت خانوارهای روستایی می‌باشد که با متغیرهای نتایج تحقیقات، هوبر و همکاران (۲۰۱۴)، لیو و لیو (۲۰۱۶)، باس و همکاران (۲۰۱۷) و پنگ و همکاران (۲۰۱۷) همسو می‌باشد و نتایج برخی مطالعات مانند آدیماسو و همکاران (۲۰۱۲)، تشومه و همکاران (۲۰۱۴)، هورنی و همکاران (۲۰۱۶) و ویلین و همکاران (۲۰۱۷) که هر کدام یک سری متغیر را مهم‌ترین عوامل موثر در تغییر معیشت می‌داند را رد می‌کند.

منابع

- رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا، موسوی، سیدمحمد، پورطاهری، مهدی، فرج‌زاده‌اصل، منوچهر (۱۳۹۳)، تحلیل نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی مطالعه موردی: مناطق در معرض خشکسالی استان اصفهان، پژوهش‌های روستایی، ۵(۳): ۶۶۲-۶۳۹.
- سجاسی‌قیداری، حمدلله، صادقلو، طاهره، شکوری‌فرد، اسماعیل (۱۳۹۵)، سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱): ۱۹۷-۲۱۶.
- طولابی‌نژاد، مهرشاد، طولابی‌نژاد، میثم، طباطبایی، سیدعلی، (۱۳۹۶)، سازگاری کشاورزان با تغییرات آب و هوایی و نقش آن در امنیت غذایی خانوارهای روستایی شهرستان پلدختر، مخاطرات محیط طبیعی، ۶(۱۳): ۶۷-۹۰.
- عبدالله‌زاده، غلامحسین، صالحی، خدیجه، شریف‌زاده، محمد شریف، خواجه‌شاهکوهی، علیرضا (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۴(۱۵): ۱۴۸-۱۶۹.
- قدیری‌معصوم، مجتبی، رضوانی، محمدرضا، جمعه‌پور، محمود، باغبانی، حمیدرضا (۱۳۹۴)، سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاها گردشگری کوهستانی مطالعه موردی دهستان بالا طالقان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۲): ۱-۱۸.
- Adimassu, Z, Kessler, A, Yirga, C and Leo Stroosnijder, (2013). **Farmers' Perceptions of Land Degradation and Their Investments in Land Management: A Case Study in the Central Rift Valley of Ethiopia**, Environmental Management, 51(5): 989-998.
- Andersson Djurfeldt, A., Djurfeldt, G., and Lodin, J. B. (2013). **Geography of gender gaps: Regional patterns of income and farm-nonfarm interaction among male- and female-headed households in eight African countries**, World Development, 48: 32-47.
- Barrett, C. B., Reardon, T., and Webb, P. (2001). **Nonfarm income diversification and household livelihood strategies in rural Africa: Concepts, dynamics, and policy implications**. Food Policy, 26(4): 315- 331.
- Bezu, S., and Barrett, C. B. (2012). **Employment dynamics in the rural nonfarm sector in Ethiopia: Do the poor have time on their side?** Journal of Development Studies, 48(9): 1223- 1240.
- Bhandari, P.B., (2013), **rural livelihood change? Household capital, community resources and livelihood transition**, Journal of Rural Studies, 32: 126- 136.
- Bowen, S., and De Master, K. De (2011). **New rural livelihoods or museums of production? Quality food initiatives in practice**, Journal of Rural Studies, 27(1): 73- 82.
- Busse, H. A. Jogo, W. Fofanah, M. Tesfay, H. Hadush, M. Kiflom, E. and Schulz, S. (2017), **Participatory Assessment of Factors Influencing Nutrition and Livelihoods in Rural Ethiopia: Implications for Measuring Impacts of Multisector Nutrition Programs**, Food and Nutrition Bulletin, 38(4): 468- 484
- Davis, B., winters, P., Reardon, T., & Stamoulis, K. (2009). **Rural nonfarm employment and farming: Household-level linkages**. Agricultural Economics, 40(2): 119- 123.
- Dercon, S. (2002). **Income risk, coping strategies, and safety nets**. The World Bank Research Observer, 17(2): 141- 166.
- DFID, (1999), **Sustainable Livelihood Guidance Sheets**. DFID, London, UK.

- Ellis, F. (1998). **Household strategies and rural livelihood diversification**. Journal of Development Studies, 35(1): 1-38.
- Ellis, F. (2000). **The determinants of rural livelihood diversification in developing countries**. Journal of Agricultural Economics, 51(2): 289- 302.
- FAO, (2005), **Rapid Guide for Missions: Analyzing Local Institutions and Livelihoods**, Viale delle Terme di Caracalla, Rome, Italy, <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/a0273e/a0273e00.pdf>.
- Garibaldi. L. A, Gemmill-Herren. B, D'Annolfo. R, Graeub. B. E, Cunningham. S. A and Breeze. T. D, (2017), **Farming Approaches for Greater Biodiversity, Livelihoods, and Food Security**, Trends in Ecology & Evolution, 32(1): 68- 80.
- Gentle. P, Maraseni. T. N, (2012), **Climate change, poverty and livelihoods: adaptation practices by rural mountain communities in Nepal**, Environmental Science and Policy 21, 15(1): 24- 34.
- Haggblade, S., Hazell, P. B. R., & Reardon, T. (2007). **Transforming the rural nonfarm economy: Opportunities and threats in the developing world (490 p)**. Washington, DC: International Food Policy Research Institute.
- Hilson, G. (2016). **Farming, small-scale mining and rural livelihoods in Sub-Saharan Africa: A critical overview**. The Extractive Industries and Society, 3(2): 547- 563
- Huber, F.K., Yang, Y., Weckerle, C.S. and Seeland, K., (2014). **Diversification of livelihoods in a society in transition: a case study of Tibetan Communities in Southwest China**, Journal Society and Natural Resources, 27(7): 706- 723.
- Hurni. H, Molden. D, Zimmermann. A, Wymann von Dach. S and Sarah-Lan Mathez-Stiefel, (2016), **Focus Issue: Modernization and Sustainable Development in Mountains**, Mountain Research and Development, 36(2): 129- 139.
- Kifle. S, Teferi. B, Kebedom. A and Abiyot Legesse, (2016), **Factors Influencing Farmers Decision on the Use of Introduced Soil and Water Conservation Practices in the Lowland's of Wenago Woreda, Gedeo Zone, Ethiopia**, American Journal of Rural, 41(1): 24-30.
- Lay, J., Mahmoud, T. O., & M'Mukaria, G. M. (2008). **Few opportunities, much desperation: The dichotomy of non-agricultural activities and inequality in Western Kenya**. World Development, 36(12): 2713- 2732.
- Liu, Z., and Liu, L. (2016). **Characteristics and driving factors of rural livelihood transition in the east coastal region of China: A case study of suburban Shanghai**. Journal of Rural Studies, 43: 145–158.
- Loison, S. A, (2015). **Rural livelihood diversification in Sub-Saharan Africa: A literature review rural livelihood diversification in Sub-Saharan Africa: A literature review**. The Journal of Development Studies, 51(9): 1125- 1138.
- Losch, B., Magrin, G., & Imbernon, J. (2013). **A new emerging rural world: An overview of rural change in Africa**. Montpellier: CIRAD.
- Lu. H, McComas. A. and Besley. J. C, (2017), **Messages promoting genetic modification of crops in the context of climate change: Evidence for psychological reactan**, Appetite, 108: 104- 116.
- Makita, R. (2016). **Livelihood diversification with certification-supported farming: The case of land reform beneficiaries in the Philippines**. Asia Pacific Viewpoint, 51(7): 44- 59.
- Martin, S. M., and Lorenzen, K. A. I. (2016). **Livelihood diversification in rural Laos**. World Development, 83: 231- 243.
- Mbaiwaa, J.E. and Stronzab, A. (2010). **The effects of tourism development on rural livelihoods in the Okavango Delta, Botswana**, Journal of Sustainable Tourism, 18(5): 635- 656.

- Mushongah, J., Scoones, I., (2012), **Livelihood change in rural Zimbabwe over 20 years**. Journal of Development Studies, 48(9): 1241- 1257.
- Niehof, A. (2004). **The significance of diversification for rural livelihood systems**. Food Policy, 29(4): 321- 338.
- Peng, W. Zheng, H. Robinson, B. E, Li, C. and Wang, F. (2017). **Household Livelihood Strategy Choices, Impact Factors, and Environmental Consequences in Miyun Reservoir Watershed, China**, Sustainability, 9(2): 175- 187
- Reardon, T., & Taylor, J. E. (1996). **Agroclimatic shock, income inequality, and poverty: Evidence from Burkina Faso**. World Development, 24(5): 901- 914.
- Scoones, I. (2009). **Livelihoods perspectives and rural development**. The Journal of Peasant Studies, 36(1): 171- 196.
- Shen, F., (2009), **Tourism and Sustainable Livelihoods Approach: Application within the Chinese context**, Ph.D. thesis, Lincoln university.
- Sherren, K., Loik, L., and Debner, J. A. (2016). **Climate adaptation in “new world” cultural landscapes: The case of Bay of Fundy agricultural dykelands (Nova Scotia, Canada)**. Land Use Policy, 51: 267- 280.
- Smith, D. R., Gordon, A., Meadows, K., & Zwick, K. (2001). **Livelihood diversification in Uganda: Patterns and determinants of change across two rural districts**. Food Policy, 26(4): 421- 435.
- Teshome, A., Graaff, J. D., Ritsema, C. and Kassie, M., (2014), **farmers' perceptions about the influence of land quality Land Fragmentation and tenure systems on sustainable land management in the north western Ethiopian Highlands**, land degradation & development, 27(4): 884- 898.
- Vedeld, P., Jumane, A., Wapalila, G., & Songorwa, A. (2012). **Protected areas, poverty and conflicts: A livelihood case study of Mikumi National Park, Tanzania**. Forest Policy and Economics, 21: 20- 31.
- Walelign. S. Z, Pouliot. M, Larsen. H. O, and Smith-Hall. C, (2016). **Combining Household Income and Asset Data to Identify Livelihood Strategies and Their Dynamics**, Journal The Journal of Development Studies, 53(6): 769- 787.
- Wang, N., Gao, Y., Wang, Y., and Li, X. (2016), **Adoption of ecofriendly soil-management practices by smallholder farmers in Shandong Province of China**, Soil Science and Plant Nutrition, 62(2): 185- 193.
- Winters, P., Essam, T., Zezza, A., Davis, B., & Carletto, C. (2010). **Patterns of rural development: A cross-country comparison using microeconomic data**. Journal of Agricultural Economics, 61(3): 628- 651.
- Worku Kassie. G., (2017), **The Nexus between livelihood diversification and farmland management strategies in rural Ethiopia**, Journal Cogent Economics and Finance, 5(1): 1- 16.
- Yaro, J. A. (2006). **Is deagrarianisation real? A study of livelihood activities in rural northern Ghana**. The Journal of Modern African Studies, 44(1): 125- 156.